

УДК 378.1:574(075)

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВИШІВ У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Чайковська Ганна Богданівна
м. Тернопіль

У статті окреслено основні тенденції розвитку екологічної освіти студентів педагогічних вишів у країнах Західної Європи, зокрема в Німеччині, Франції, Великобританії, Данії. Розглянуто принципи, форми та методи екологічної освіти майбутніх педагогів. Визначено перспективні можливості використання позитивного європейського досвіду екологічної освіти в українській вищій школі. Встановлено можливість використання ідей європейської практики, зокрема форм та методів неформальної екологічної освіти, екологізація педагогічної

практики, використання нових методів і технологій навчання та інші.

Ключові слова: екологічна освіта, європейський досвід, вища школа, тенденції, принципи, засади, форми та методи, перспективи.

Початок третього тисячоліття ознаменований пильною увагою до екологічної освіти як важливого складника гармонійного розвитку людини. Позаяк у сучасному суспільстві є гостра необхідність змінити ставлення людини до

довкілля, сформувати глибинну екологічну свідомість, ви-соку екологічну грамотність та відповідальність за стан на-вколишнього середовища на засадах гармонізації відносин „людина – природа”.

Екологізація науки, культури, економіки й політики в системі вищої школи є свідченням актуалізації окреслених тенденцій. З огляду на сказане, важливим завданням професійної педагогічної освіти є формування нового філософського погляду на природу та нового стилю мислення, створення нового образу філософії природи, заснованого на принципах екологічного гуманізму [2].

У контексті сказаного цілком закономірним є вдосконалення форм та методів реалізації екологічної освіти, що значно розширює функції педагога (оволодіння новими технологіями навчання, уміння перебудовувати освітню парадигму в дієву педагогічну систему на основі заміни репродуктивного стилю педагогічної діяльності на творчий тощо). Крім цього, основний зміст сучасного науково-педагогічного пошуку полягає у виявленні та створенні педагогічних умов формування екологічної освіченості як особистісної якості.

Екологічна освіта студентів передбачає особливий вид освітньої діяльності, спрямованої на вирішення соціально-екологічних проблем шляхом підготовки фахівців, здатних у межах обраної професії встановлювати гармонійні стосунки з природним середовищем на основі історично і просторово обумовлених заходів, норм і правил природо-користування [7].

Зауважимо, що підготовка студента, майбутнього вчителя української школи, до екологічного виховання школярів здійснюється трьома взаємозалежними напрямками: формування системи екологічних ціннісних орієнтацій; розвиток екологічної культури; вивчення особливостей соціального життя. У цьому контексті метою екологічної освіти студентів є засвоєння ними нових наукових знань про довкілля, про сучасні способи раціонального природокористування, про нові норми взаємодії з середовищем; освоєння нових соціально-екологічних технологій; оволодіння досвідом творчої діяльності в навколишньому середовищі, досвідом етичного ставлення до природи.

Зазначимо, що в педагогічній науці є чимало праць, присвячених порушеній проблемі. Загальнопедагогічні та психологічні аспекти екологічного виховання студентської молоді розкрито в дослідженнях українських та російських учених, а саме В.Бондаря, Я.Габева, А.Галєєвої, С.Гончаренка, С.Дерябо, О.Захаренка, О.Захлебного, І.Зверева, Л.Лук'янової, Н.Менчинської, С.Сисоєвої, І.Суравегіної, Л.Хомич та інших.

Поряд із цим важливим є досвід європейських країн в розбудові системи екологічної освіти, що спрямована на виховання нового покоління людей, які будуватимуть свої стосунки з природою на основі ідеалів добра й справедливості, поваги до природи. Крім цього, це збагатить національну освітню систему й створить умови для консолідації сил у вирішенні екологічних завдань, що є пріоритетними для України.

Аналіз теоретичних й експериментальних положень порушеної проблеми засвідчує, що, не зважаючи на соціокультурні відмінності в педагогічних теоріях, методологічних, психологічних аспектах освіти, українські педагоги часто працювали в тому ж напрямі, що й європейські. Підтвердженням цього є дослідження Н.Бідюк, І.Задорожної, Г.Марченко, Я.Полякова (Велика Британія), Д.Квасничкової (Чехія), О.Романової (Білорусь), І.Рудьковської (Німеччина), Д.Цихі (Польща) та ін. Саме тому необхідність знати зміст іноземної освіти для усвідомлення й удосконалення свого стає вимогою сьогодення.

Метою статті є обґрунтування пріоритетних тенденцій екологічної освіти в країнах Західної Європи, її структурних та змістових особливостей, а також визначення можливостей використання прогресивних ідей цього досвіду у вищих

навчальних педагогічних закладах України.

Зауважимо, сьогодні майже у всіх країнах здійснюється природоохоронне навчання й виховання, і це дало добрі результати. Держави, які усвідомили важливість цього процесу, є лідерами в розвитку культури, технологій, що стало міцною основою для їхнього подальшого розвитку.

Таким чином, проблема екологічної освіти, підвищення рівня професійної підготовки вчителя до екологічного виховання школярів є інтернаціональною, актуальною для всіх країн, зацікавлених в ефективному її розв'язанні. Не викликає жодного сумніву, що характерною рисою сучасної європейської екологічної педагогіки є посилення емоційно-чуттєвого складника, збільшення значення духовної, естетичної цінності природи, відтак зміна вектора розвитку моделі екологічної освіти від дидактики катастроф у 80-тих роках до „педагогіки переживань” в 90-тих роках минулого століття.

Так, у Великій Британії впродовж усіх років навчання в низці університетів (Лідський, Глазго, Роемingtonський, Брандфордський, Ньюкасл та ін.) студенти вивчають дисципліни екологічного спрямування, що забезпечує екологізацію навчального процесу та неперервність екологічної освіти майбутніх учителів.

Британські педагоги розглядають екологічну освіту як єдність трьох пов'язаних між собою компонентів: освіта про довкілля (знання), освіта для довкілля (цінності, ставлення, поведінка), освіта в довкіллі і через довкілля (природа є засобом навчання).

Британські педагоги поряд із поширеними формами й методами навчання (лекції та демонстрації, лабораторні й практичні роботи, семінари, виробнича практика, екскурсії, тьюторські заняття, навчально-дослідницькі проекти, дискусії) використовують і нові технології: комп'ютерні ігри, моделювання, відображення явищ або процесів за допомогою схем, карт, діаграм, аналіз новин, засобів масової інформації, аналіз фактичного матеріалу (casestudy), вивчення здобутків усної народної творчості, зоологічні та сільськогосподарські ферми, створення мінідендро- і фітопарків, зразків садово-паркового мистецтва. Цінність наведення технологій полягає в тому, що вони дають змогу підвищити інтерес до навчання, сприяють більш якісному засвоєнню навчального матеріалу.

Таким чином, важливо здійснювати екологічне виховання молоді під час проходження педагогічної практики в школах, де студенти створюють живі куточки, шкільні метеорологічні станції, а також у польових навчальних центрах, де розроблені численні програми екологічного навчання й виховання, в яких, крім навчальної роботи, ведеться контроль за станом довкілля.

Дослідження Я.Славської вказують на те, що поглибленню та розширенню екологічної підготовки студентів Великої Британії сприяє неформальна екологічна освіта. Позааудиторна діяльність студентів із захисту природи здійснюється різноманітними громадськими й урядовими організаціями та установами. В її мережу входять природоохоронні кемпінги, екологічні клуби, музеї, зоологічні клуби, центри вивчення довкілля, молодіжні секції наукових товариств, об'єднання окремих груп ентузіастів, громадські, релігійні, політичні, молодіжні організації й угруповання [6].

У неформальній екологічній освіті використовують такі форми підготовки молоді до розв'язання екологічних проблем, як виконання навчально-дослідницьких проектів, тематика яких різноманітна й охоплює найбільш типові проблеми країни. Водночас із метою підвищення ефективності екологічної підготовки учнів основний акцент роблять на краєзнавчому підході до вивчення й збереження довкілля, а значить і їх здоров'я.

Т.Кучай провела порівняльний аналіз змісту екологічної системи освіти та методики підготовки майбутніх учителів до екологічного виховання учнів у Великій Британії та Україні [4]. Автор встановила, що загальна кількість дис-

циплін екологічного спрямування у підготовці фахівців із вищою освітою за освітнім напрямом „Педагогічна освіта” у різних ВНЗ становить від 5 до 7; загальна кількість годин, передбачених на викладання цих дисциплін, значно відрізняється. Однак якщо в університетах Великої Британії їх обсяг становить 1000–1800 годин, то в українських ВНЗ – 360 годин.

Ми провели власні дослідження й встановили, що на вивчення екологічних дисциплін для 4-річного терміну навчання в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка під час підготовки фахівців цього напрямку передбачено 5% навчального навантаження, а у навчальних закладах Великої Британії для 3-річного терміну навчання такий розподіл годин: у Глазго -35%, Лідському - 21%, Роемптонському - 19% [4].

Цікавим для нас є досвід екологічної освіти студентів в університетах Франції. Екологічне виховання майбутніх педагогів у цій країні містить три компоненти: довкілля (його якість для життя), виховне середовище (існування особистості, соціальних груп, відносин у соціальному середовищі) і педагогічне середовище (якість освіти і навчання). У центрі екологічного виховання французьких університетів – людина, зміна переконань, поглядів, поведінки й позиції якої є вимогою суспільства.

Як зазначає О. Бочарова, концептуальними підходами в підготовці майбутніх вчителів до екологічного виховання школярів у цій країні є формування екосоціальної відповідальності учителя. Французькі педагоги вважають, що результатом освіти майбутнього вчителя має бути вміння організації навчальної діяльності школярів із функціонуючою міжпредметною системою екологічних знань, які виробляються в процесі формування педагогічних умінь (організаційних, орієнтаційних, розвивальних, інформаційних, комунікативних, конструктивних, мобілізаційних, дослідницьких) [1].

Новими педагогічними технологіями, що сприяють формуванню екологічного мислення майбутніх педагогів в університетах Франції є метод міжособистісного навчання, метод аналогій, метод вибору, педагогіка екосоціальної винахідливості, яка містить деконтекстуалізацію, контекстуалізацію, винахід нової культури, діалог, кооперацію, вихід на практичні дії, участь у конкретних проектах та ін. Ці компоненти розглядають як елементи екосоціальної компетенції, яку повинен набути студент упродовж навчання у виші.

М. Швед виокремлює педагогічні принципи екологічного виховання у французькому суспільстві. Сюди належить педагогічна міждисциплінарність; проведення навчання безпосередньо в навколишньому середовищі; вирішення реальних екологічних проблем; контакт з адміністративними організаціями щодо вирішення екологічних проблем та ін. [8].

Загальна стратегія ековиховання спирається на п'ять принципів педагогіки екосоціальної винахідливості:

- деконтекстуалізація, або критичний аналіз;
- контекстуалізація, або освоєння нової екологічної культури;
- загальне втручання в коригуючу ситуацію;
- виявлення взаємозв'язку розглянутих явищ і обговорення способів і результатів втручання;
- оцінка результатів впливів [3].

Зауважимо, що навчання в педагогічних вишах Франції забезпечується тими ж методами й формами, які згодом вчитель буде використовувати у власній професійній діяльності. У цьому контексті педагогічні виші працюють „для” і „на” майбутнє як у внутрішніх проектах, так і в проєктах планетарних.

Важливою віхою в розвитку екологічної освіти в Данії є включення екологічних проблем в зміст професійних освітніх систем педагогічного профілю. Сюди належить обов'язковість екологічної освіти педагогів усіх рівнів; самоосвіта й розширення міждисциплінарної підготовки педагогів;

доступність відповідних навчальних матеріалів. Данія постійний учасник екологічних проєктів зі скандинавськими країнами на основі довгострокового співробітництва, шляхом проведення Північного Симпозіуму та реалізації міжнародних („Освіта в галузі навколишнього середовища в Скандинавії”, „Балтійське море” і „Північне море”) і національних („Чисті ріки”, „Кислотні дощі”, „Зелений прапор”) освітніх проєктів, вивчення та картування екологічного стану берегів морів.

Екологічна освіта в Німеччині спрямована на зміни уявлень і поліпшення знань молоді про довкілля, розвиток їх готовності захищати природу, сформувати в підростаючого покоління моделі екологічно відповідальної поведінки. Тут основний акцент роблять на розкриття взаємозв'язків між людиною, суспільством і природним середовищем.

Зазначимо, що німецькі педагоги розвивають екологічну освіту з урахуванням рекомендацій провідних освітніх і міжнародних природоохоронних організацій, насамперед ЮНЕСКО, ЮНЕП, МСОП та ін. Поряд із цим вони осмислюють і узгоджують узагальнений міжнародний досвід у галузі екологічної освіти із здобутками вітчизняної школи і педагогіки.

Варто підкреслити, що історично сформована педагогічна традиція німецької школи – будувати навчально-виховний процес на основі практичного вивчення краєзнавчого матеріалу, була визнана основною й у стратегії екологічної освіти для німецькомовних країн.

Німецькі науковці переконані, що педагогіка в галузі навколишнього середовища й природи повинна залишатися педагогікою, у центрі уваги якої – людина в процесі екологічної освіти, а не навчальні програми і вимоги політики. Її гасла: „Воля для особистості”, „Любов до усього живого”.

Вивчаючи особливості екологічної освіти в Німеччині, В. Ломакович встановила, що в педагогіці в галузі навколишнього середовища і природи розвиваються два взаємодоповнювальні напрями:

- а) традиційна концепція екологічного виховання й освіти;
- б) альтернативні концепції екологічної освіти, які сприяють вирішенню завдань навчально-виховного процесу, що спрямовані:

– на формування індивідуальної й колективної екологічної свідомості, яка б сприяла пробудженню емоційного сприйняття екологічних проблем;

– на отримання знань у процесі вивчення основ екології і різнобічної практичної роботи в галузі охорони навколишнього середовища свого регіону, пробудження почуття відповідальності та мотивації до активних дій з поліпшення стану навколишнього середовища;

– на усвідомлення екологічних проблем і пошук шляхів їхнього вирішення [5].

Встановлено, що сучасні новаторські концепції екологічної освіти Німеччини орієнтовані на інтегровані знання та міждисциплінарні зв'язки, котрі охоплюють всі сфери освітнього процесу та реального побуту.

У державних документах з екологічної освіти значна увага зосереджена на формування екологічної культури, яка містить у собі такі базові компоненти (провідні ідеї): шанобливе ставлення до природи, усвідомлення екологічних проблем, відповідальність за прийняття рішень щодо довкілля, створення умов для набуття знань із проблем екології, стимулювання активної участі особистості в природоохоронній діяльності та розуміння необхідності ощадливого й раціонального використання природних ресурсів.

Аналіз змісту педагогічних технологій, які застосовуються для формування екологічної культури студентів, дає підстави стверджувати, що система екологічної освіти базується на законах цілісності світу, взаємозв'язку і взаємозалежності явищ, нескінченності матерії, пізнання, розвитку, а також й таких законах: соціальної обумовленості навчання і виховання, єдності навчання й самоосвіти, виховання й самовиховання. Німецькі педагоги на осно-

ві названих законів обґрунтовують принципи екологічної культури студентів, зокрема такі: екоцентризм, природо-відповідність, гуманізація, цілісність, неперервність, міждисциплінарність, культуровідповідність.

Дослідження М.Швед переконують, що німецькі науковці пов'язують виховання „екологічно свідомої особистості” з формуванням культури споживання природних ресурсів, гармонізацією відносин людини з природою. Особливої значущості вони надають формуванню потребнісної сфери психіки окремо взятої особистості та суспільства загалом [8]. Ставлення до цього питання в німецькому соціумі неоднозначне, що знаходить своє відображення у людинознавчих науках, зокрема в педагогіці. У сучасних засобах масової інформації та наукових періодичних виданнях дискутують щодо гуманізації індивідуального та суспільного способів споживання, відповідального використання товарів і послуг, зокрема засуджується світова тенденція виробництва продукції одноразового використання (Wigf-es-weg-Produktion). Поряд із цим зосереджується увага на проблемі пакування товарів тривалого використання

(побутових машин, автомобілів, меблів, одягу тощо) з розрахунком на їхню легку заміну та короткостроковість, які начебто заздалегідь програмуються. Обидві позиції мають зворотний бік – це прискорене забруднення довкілля, нещадна експлуатація сировинних ресурсів, нерациональне використання енергії, що характерно для „суспільства марнотратників”.

Отже, досвід європейських країн у впровадженні екологічної системи освіти майбутніх педагогів переконує в необхідності застосування в навчально-виховному процесі ВНЗ України таких імперативів: збільшення кількості навчального часу на екологічні дисципліни, професійне та практичне спрямування всіх екологічних курсів, запровадження екологічного змісту в різні дисципліни (міждисциплінарний підхід). Вважаємо, що у вітчизняній університетській практиці можливе використання ідей європейської практики, зокрема використання форм та методів неформальної екологічної освіти, екологізація педагогічної практики (уроки, виховні заходи на екологічну тематику, екологічні проекти тощо), використання нових методів і технологій навчання та інші.

Література та джерела

1. Бочарова О.А. Проблеми підготовки фахівців у вищих навчальних закладах сучасної Франції / О.А.Бочарова // Науковий потенціал світу: матеріали І міжнародної науково-практичної конференції, 2004 р. / Міністерство освіти і науки України; Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С.21-23
2. Дуднікова І.І. Розвиток екологічної освіти у контексті європейської інтеграції / І.І. Дуднікова // Україна – суб'єкт європейського освітнього простору [Текст] : матеріали Міжнар. науково-практич. конференції, 24-25 травня 2005 р. / Міністерство освіти і науки України, Асоц. навч. закладів України приват. форми власності Європейського ун-ту; [редкол. І.І.Тимошенко (голова) та ін.]. – К.: Видавництво Європейського ун-ту, 2005. – С.283-296
3. Євтух М.Б. Народно-педагогічні традиції виховання у Франції: монографія / М.Б.Євтух, Т.А.Швець. – Переяславль-Хмельницький, 2001. – 110 с.
4. Кучай Т.П. Підготовка майбутніх учителів в університетах Великої Британії до екологічного виховання учнів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Тетяна Петрівна Кучай. – АПН України; Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К., 2010. – 23 с.
5. Ломакович В.Я. Педагогічні аспекти еколого-естетичної освіти в сучасній Німеччині / Валентина Ярославівна Ломакович // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціологія. Психологія. Педагогіка. Вип 15-16 / Міністерство освіти і науки України; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ: Київський університет, 2003. – С.120-123
6. Славська Я.А. Еколого-естетичне виховання молоді Великої Британії у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть / Я.А.Славська, О.В.Шевяков // Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 2012. – №1 (27). – С.174-182
7. Хуррамов І.А. Проблемы экологического образования и воспитания на примере мирового сообщества [Текст] / И.А.Хуррамов // Молодой ученый. – 2012. – №11. – С.493-496
8. Швед М. Тенденції розвитку зарубіжної екологічної освіти / М.Швед // Вісник Львівського університету: Серія: Педагогіка. – 2003. – Вип.17. – С.167-174

В статті проведено аналіз проблеми екологічного образования студентів педагогічних вузів в країнах Західної Європи, в частині в Німеччині, Франції, Великобританії, Данії. Розглянуті теоретичні основи становлення екологічного образования; принципи, форми і методи екологічного образования будучих педагогів. Определены перспективніе возможности использования положительного европейского опыта екологічного образования в українській школі. Установлено можливість використання ідей європейської практики, в частині форм і методів неформального екологічного образования, екологізація педагогічної практики, использование новых методов и технологий обучения и другие.

Ключевые слова: екологіческое образование, европейский опыт, высшая школа, тенденции, принципы, формы и методы, перспективы.

The article deals with the students' ecology education in pedagogical universities of countries of Western Europe. The theoretical foundations of ecology education establishment abroad have been elucidated; the principles, forms and methods of future teachers' ecology education in Germany, France, Great Britain, and Denmark have been determined; the trends of ecology education development in European countries have been defined. The perspective ideas of European experience in ecology education that are worth to be implemented in Ukrainian higher education have been identified. They are the following: providing more credits to ecology courses, professional and practical orientation of all ecology courses, introduction of ecological content in various disciplines (interdisciplinary approach), the use of forms and methods of non-formal ecology education, as well as interactive learning methods and technologies, ecology orientation of pedagogical practice (lessons, educational activities on environmental issues, environmental projects) and others. It is important to provide ecological education for young people during their teaching practice in schools where students establish school meteorological station, as well as field training centers with numerous programmes of environmental training and education.

Key words: ecology education, the European experience, higher education, trends, principles, foundations, forms and methods, perspectives.